

UTJECAJ OKOLINE NA RAZVOJ GOVORA U DJECE

Draženka Blaži

Pregledni članak

Fakultet za defektologiju
Odsjek za logopediju

UDK: 376.36
Zaprimljeno: 14. 10. 1994.

Sažetak

U ovom radu dosta je opširno prikazan problem utjecaja roditelja na razvoj govora u djece, te pitanje razlika u komuniciranju između roditelja i njihove djece s jezičnim teškoćama i roditelja i njihove djece bez jezičnih teškoća. Daje se osvrt na mišljenja različitih autora o pitanju pridonose li te moguće razlike u komuniciranju, usporenom usvajanju jezičnog sustava u djece, te se objašnjava funkcija tih razlika između navedenih grupa parova.

ULOGA RODITELJA U RAZVOJU GOVORA

Postavlja se pitanje je li dječje usvajanje jezičnih struktura vanjski proces određen djetetovom govornom okolinom ili je to unutarnji proces determiniran prirođenim jezičnim sredstvima djeteta koji minimalno ovisi o okolini (Hoff-Ginsberg, 1986.).

Danas prevladava mišljenje da je usvajanje materinjeg jezika, odnosno govora, kompromis između bioloških preduvjeta za usvajanje govora i međudjelovanja s okolinom (Nettelbladt, Hakansson, 1991).

Međudjelovanje je, zapravo, dvoznačni proces između djeteta i okoline u kojem je aktivnost djeteta izuzetno važna u određivanju daljnjeg toka uključivanja okoline (roditelja) u komunikaciju (J.A.M.Martin, 1981, Bratanić, 1990). U početku pojam okoline najviše se odnosi na majku, odnosno osobu koja se najviše bavi djetetom. Međudjelovanje pretpostavlja dijeljenje nekog zajedničkog interesa i predstavlja di-

namički proces koji uključuje aktivno sudjelovanje majke i djeteta, te pojam "turn-taking" u kojem majka i dijete konstantno mijenjaju uloge govornika i slušatelja.

To međudjelovanje uključuje mijenjanje izraza lica i geste, uzimanje i oslobađanje daha, intonaciju i ritam govora, kontinuitet govora, te prirodne pauze u govoru. Čitavo to vrijeme majka prati aktivnosti svog djeteta, razinu njegove pažnje, tempo i trajanje njihove interakcije i kvalitetu odgovora kojeg ona dobija od djeteta. Ta povratna informacija koju ona dobija od djeteta vrlo je bitna, a iskazuje se djetetovim izrazom lica, osjećajem užitka, njegovim vokalnim verbalnim i neverbalnim odgovorima, spremnošću da uzima ponudeno i njegovom vlastitom inicijativom u komunikaciji (J.A.M.Martin, 1981, J.B.Gleason, 1981).

Naime, od trenutka rođenja, majka se obraća djetetu i govori mu iako zna da ono još ne razumije govor. No, majci se instiktivno čini da unapređuje komunikaciju koliko je to najbrže moguće putem tog međudjelovanja, koristeći djetetovo najranije biološko glasanje (plakanje, podrigivanje,

štucanje, kihanje, kašljanje i sl.) kao podražaje. Tako je u jednoj studiji nađeno da je majka koristila preko 100 pitanja, komentara i drugih izraza pokušavajući izmamiti podriganje od svojeg tromjesečnog djeteta (C.Snow, 1977. prema Crystal, 1987). Čini se da temelji konverzacije leže baš u ovom najranijem međudjelovanju. Majčino ponašanje nije nikada ponašanje nasumce. Ona koristi veliki broj pitanja, slijedeći pauze kao da pokazuje djetetu da očekuje odgovor i da mu pruža priliku za odgovor. Taj ciklički uzorak govora i tišine pokazuje, zapravo, temeljnu strukturu konverzacije odraslih. Nadalje, baveći se djetetom, majka normalno proizvodi glasove ljudskog govora, a samo dijete ima prirodnu sklonost glasanju. Neki od tih glasova bit će slični onima koje je proizvela majka, a dijete će, kada mu to proces maturacije dozvoli, biti sve sklonije da te glasove proizvodi češće no druge iz svog repertoara i postepeno će otkriti da mu ti glasovi ne predstavljaju samo zadovoljstvo, već i da dovode do željenih odgovora roditelja. Tako će ih dijete početi koristiti (Donaldson, 1978).

I J.B. Gleason (1981) smatra da je okolina izuzetno važna za razvoj govora u djece, te da je govor okoline primarni podatak za dijete kad usvaja jezik, a ono što dijete čini je obrada podataka koje ono čuje u govornoj okolini.

Odrasli, kada govore djeci, upotrebljavaju drugačiji govor od govora upućenog odraslima. Brojni autori smatraju da su osnovne karakteristike tog modela govora: mijenjanje gramatičke organizacije iskaza koji uključuje kraće rečenice, manje pasivnih konstrukcija, više jednostavnih deklarativnih rečenica, pitanja i imperativa, manje zavisno složenih rečenica i složenih sintagmi, polaganiji način govora s dugim pauzama između izraza, smirena intonacija, konkretni izrazi koji se odnose na "sada" i "ovdje", smanjeni rječnik poduprt kontekstom ili tzv. "praktično - situacioni jezik" (Ivić, 1987), te puno ponavljanja izraza (Owens, Jr, 1984, J.A.M. Martin,

1981, Hoff-Ginsberg, 1986). Hampson i Nelson (1993) nalaze da djeca čije majke u razgovoru s njima rabe izražajne i melodične govorne modele, bolje shvaćaju pragmatička nego semantička značenja u govoru.

Prema Jean Berko Gleason (1981) sama djeca pomažu u oblikovanju jezičnog ponašanja onih koji im se obraćaju nekom vrstom feed-backa koji proizvode. Naime, neposredan feed-back koji djeca izražavaju u obliku zadržavanja pogleda, treptanja, klimanja glavom i sl, pomažu odraslima da prilagode svoj govor. Istovremeno, majka u tom međudjelovanju donosi jedan spoznajni sud zasnovan na procjeni stanja djetetovog jezičnog i spoznajnog razvoja. Odrasli kao da su, u većoj ili manjoj mjeri, "podešeni" na dijete, osjetljivi i na sitne promjene djetetovih sposobnosti i ta se osjetljivost odražava na govoru odraslih. Ringler (1978. prema J.A.M. Martin, 1981) izvještava o usporedbama načinjenim na govoru između odraslih i govoru između odraslog i djece u dobi od 10 do 13 mjeseci i dobi od 22 do 25 mjeseci. Prema njegovim nalazima srednja vrijednost brzine govora između odraslih iznosila 61 riječ u minuti, dok je u govoru s djetetom iznosila 34 riječi u minuti, s nižom vrijednosti za mlađu grupu djece. Također se pokazalo da su najučestalije kategorije govora bile zapovjedi i pitanja, te nešto izjavnih rečenica, dok je broj ponavljanja izraza značajno opadao s porastom dječje dobi.

Hoff-Ginsberg (1986) smatra da ta preinačenja koja majke čine u govoru sa svojom djecom nisu učinjena zbog cilja da se djecu "opskrbi" što boljim podacima za učenje govora već u cilju postizanja komunikacije s djecom. No, ipak je dokazano da roditeljsko držanje spram dječjeg ponašanja i ohrabrivanje govornog izražavanja olakšava napredak u usvajanju govora (Hoff-Ginsberg, 1986, Lieven, 1978. prema Martin, 1981).

Također, Hoff-Ginsberg (1986) ispitala je funkciju i strukturu u majčinom govoru i njihov odnos prema razvoju dječje sintakse.

Pokazalo se da je prilog majčinog govora tom procesu opskrbljivanje djeteta podacima koji ilustriraju pravilnosti u jeziku kako bi ih koristili kao osnovu za generalizacije. Drugi način na koji majčin govor može pridonijeti procesu usvajanja sintakse je poticanje djeteta da stvara izraze izvan dometa njegove trenutne lingvističke kompetencije. Rezultati ove studije pokazuju da je s obzirom na vrste riječi, majčin govor izazvao u djece najbrži razvoj glagola i pomoćnih glagola. S obzirom na vrstu pitanja pokazalo se da ona koja traže objašnjenja, zahtijevaju više nego druge vrste izraza, verbalne odgovore i pokušaje formuliranja složenijih rečenica, te to onda rezultira ranijim stvaranjem takvih rečenica. Pokazalo se da dužina majčinih izraza nije u vezi s razvojem govora u djece (Hoff-Ginsberg, 1986). Isto tako se pokazalo da suviše velikim prilagođavanjem svojeg govora dobi slušača majke mogu usporiti jezični razvoj djeteta (Hoff-Ginsberg, 1986, Cherry, 1979. prema Rasku-Puttonen, Lyytinen, Vilkmán, 1991), te da je vrlo važna lingvistička kompetencija konverzacijskog partnera (često majke) koja je i neophodni uvjet za usvajanje jezika (Hoff-Ginsberg, 1986). Isto vrijedi i za djecu s poremećajima u usvajanju jezičnog sustava (Fey i Leonard, 1983, Conti-Ramsden, 1990, Nettelbladt i Hakansson, 1991).

Tomasello, Conti-Ramsden i Ewert (1990), u skladu s prethodnim nalazom, izvješćuju o rezultatima istraživanja koji pokazuju da se majke više prilagođavaju načinu djetetovog razgovora nego očevi te stoga očevi predstavljaju djeci komunikacijski izazov koji ih priprema za komuniciranje s manje bliskim osobama, tj. očevi im predstavljaju neku vrstu "jezičnog mosta" prema široj govornoj zajednici koja zahtijeva upotrebu dekontekstualnog jezika i više objašnjavanja zbog lošijeg razumijevanja djetetovog govora.

Djecu je potrebno osposobiti da mogu samostalno komunicirati u različitim situacijama s djecom i odraslima s kojima ne moraju biti od ranije poznati ili bliski. Rezul-

tati eksperimentalnog rada A. Miljak pokazali su da slika kao vizualni medij može biti jedan od putova u ostvarivanju tog zadatka, te se naglašava važnost simboličke igre djece za razvoj socijalnog međudjelovanja i govorne komunikacije (Miljak, 1984, 1986).

RAZLIKE U NAČINU KOMUNICIRANJA IZMEĐU DJECE S JEZIČNIM TEŠKOĆAMA I DJECE BEZ JEZIČNIH TEŠKOĆA I NJIHOVE OKOLINE

U posljednja dva desetljeća istraživači koji su se bavili proučavanjem djece bez jezičnih teškoća zagovarali su stajalište da jezična okolina kojoj je dijete izloženo ima značajnu ulogu u razvoju djetetovih jezičnih sposobnosti (Conti-Ramsden, 1990, Rice, 1984. prema Rasku-Puttonen, Lyytinen, Vilkmán, 1991). Ovaj nalaz može uputiti na pretpostavku o govornoj okolini kao mogućem uzroku nastanka jezičnih teškoća, dakako, u uvjetima socijalne deprivacije o čemu je još davno pisala McCarthy (1965). Rezultati studija koje se bave međudjelovanjem između djece s usporenim jezičnim razvojem i njihovih majki pokazali su da su takva djeca pasivnija i pokazuju manje inicijative u komunikaciji (Cunningham i sur. 1985, prema Rasku-Puttonen, Lyytinen, Vilkmán, 1991, Conti-Ramsden, 1990). Naime, poteškoće sa stvaranjem i razumijevanjem jezika kod djece sa zaostalim jezičnim razvojem mogu dovesti do stvaranja posebnog modela govornog ponašanja kod odraslih, a on se bitno razlikuje od onog koji se javlja u komunikaciji roditelja s djecom bez jezičnih teškoća. Neke studije djece s jezičnim teškoćama pokazale su kako njihove majke brže usvajaju ulogu učitelja i direktnije su u svom nastupu od majki djece bez teškoća (Rasku-Puttonen, Lyytinen, Vilkmán, 1991).

Pokazalo se da roditelji djece koja zaostaju u jezičnom razvoju više "vode" i kontroliraju svoju djecu (Wulbert, 1975. prema Rasku-Puttonen, Lyytinen, Vilkmán, 1991, Conti-Ramsden, 1990), te da iniciraju manji broj

potvrda i priznanja i daju manje povratnih informacija i ohrabrenja (Davis, Stroud, Green, 1988, Petersen i sur. 1982. prema Rasku-Puttonen, Lyytinen, Viikman, 1991). Majke su takvoj djeci postavljale manje pitanja za vrijeme rješavanja konstrukcijskih zadataka, ali se nisu razlikovale od majki djece bez jezičnih teškoća u pogledu spremnosti na reagiranje, te u nagrađivanju djetetova ponašanja (Rasku-Puttonen, Lyytinen, Viikman, 1991).

Postoje pokazatelji prema kojima mogućnosti djece bitno utječu na strategiju poučavanja za koju će se roditelji odlučiti. Roditelji djece koja zaostaju u usvajanju jezika češće upotrebljavaju upute i strategije na niskom nivou, tj. upotrebljavaju manje kognitivnih zahtjeva (Pelegri, Brody, Siegel, 1985. prema Rasku-Puttonen, Lyytinen, Viikman, 1991). Dalje, Conti-Ramsden (1990) otkriva značajne razlike između majki djece s jezičnim teškoćama i majki djece bez jezičnih teškoća u tome kakvu ulogu imaju njihovi odgovori djeci. Naime, nađeno je da majke djece s jezičnim teškoćama u razgovoru sa svojom djecom koriste značajno više nego majke djece bez jezičnih teškoća tzv. "meaning illocutions" tj. izraze koji zahtijevaju odgovore od konverzacijskih partnera (djece), zatim informacije, opise, objašnjenja, sud o nečemu, a značajno manje koriste tzv. "cohesion illocutions" tj. izraze koji sadržavaju odgovore na dječja pitanja, priznanja, slaganja i sl. (Conti-Ramsden, 1990, Rasku-Puttonen i sur. 1991). Moglo bi se zapravo reći da majke djece s jezičnim teškoćama više poučavaju svoju djecu, dok majke djece bez jezičnih teškoća više razgovaraju sa svojom djecom.

Ključni nalaz Conti-Ramsden (1990) je u skladu sa nalazima Rasku-Puttonen i sur. (1991), te prema autorima koje spominju Bryan i sur. (1984), a to su Stanhope i Bell (1981), Bruner (1975), Snow i Ferguson (1977) da majke djece s jezičnim teškoćama koriste jednostavnije i lakše upute i strategije kako bi olakšale razumi-

jevanje svojoj djeci i pokušale tim kompenzatorskim ponašanjem održati "glatko" funkcioniranje obiteljske komunikacije, što je očito uvjetovano niskom razinom lingvističkog snalaženja i nedostatka pažnje u njihove djece (Rasku-Puttonen, Lyytinen, Viikman, 1991).

Siegel (1963. prema Davis, Oliver, 1979) naglašava da je govorno ponašanje odraslih kontrolirano jezičnom razinom djeteta te da su razlike u govoru majki djece s jezičnim teškoćama i djece bez tih teškoća jednostavno u funkciji razlika u jezičnim sposobnostima djece.

Budući da su ta djeca pasivnija i skromnijih mogućnosti u korištenju govorom, to se odražava i na inicijativu u započinjanju dijaloga. Naime, Conti-Ramsden (1990) u istraživanju o utjecaju majčinog govora na djecu sa i bez jezičnih teškoća zaključila je da ne postoji značajnija razlika između grupa majki i grupa djece u količini govora, ali postoji značajna razlika u učestalosti započinjanja dijaloga koja je bila veća kod majki djece s jezičnim teškoćama.

Nadalje, rezultati pokazuju da majke djece bez teškoća više proširuju i produbljuju dječje izraze nego majke djece s usporenim jezičnim razvojem (Paul, Elwood, 1991), ali i to da su djeca bez teškoća stvarala više govornih izraza koji su mogli biti proširivani i produbljavani i da se upravo neke razlike između grupa majki odnose i na djetetov broj konverzacijskih inicijativa (Paul, Elwood, 1991, Conti-Ramsden, 1990).

Slično kao i Pelegri i sur. (1985. prema Rasku-Puttonen i sur. 1991.) i Conti-Ramsden (1990) našla je da majke djece s jezičnim teškoćama koriste značajno više jednostavnih proširivanja (preoblikovanja) odgovora u razgovoru sa svojom djecom nego majke djece bez jezičnih teškoća i da taj jednostavniji način doprinosi boljem razumijevanju u njihove djece (Conti-Ramsden, 1990).

Rezultati studije Bryan i sur. (1984) pokazuju da kod djece s teškoćama u učenju, što su ona bila starija i vjerojatno trebala manje majčine govorne potpore u

izvršavanju govornih zadataka, njihove majke su bile manje angažirane u vođenju razgovora i traženju načina za olakšavanje komunikacije i postojale su male razlike u odnosu na ponašanje majki djece bez tih teškoća.

I Cramblit, Siegel (1977. prema Spradlin i Siegel, 1989) i Rondal (1978. prema Spradlin i Siegel, 1989) sugeriraju da roditelji djece s jezičnim teškoćama koriste način govora koji je primjeren djetetovoj lingvističkoj razini više nego njegovoj kronološkoj dobi.

Witehrust, Fischel i sur. (1988. prema Paul, Elwood, 1991) ispitali su 28-mjesečnu djecu kod koje je dijagnosticirano 16-mjesečno zakašnjenje u ekspresivnom jezičnom razvoju i našli su da je govor majki djece sa zakašnjelim govornim razvojem bio sličan govoru majki mlađe djece bez teškoća iste ekspresivno-jezične dobi, ali različit od govora majki djece bez teškoća iste kronološke dobi. Slično Leonardu (1989), Whiterhurst, Fischel i sur. (1988. prema Paul, Elwood, 1991) objašnjavaju ove nalaze tako da siromašan govorni model majke nije etiološki faktor u kašnjenju ekspresivnog jezika u male djece. Rezultati Paula i Elwooda (1991) podržavaju nalaz Hoff-Ginsberg (1986), Grimm i Weinert (1989) i Lasky i Klopp (1982) da majčinski govorni model u djece zakašnjela govora je generalno sličan govoru majki djece bez teškoća i nije primarni uzrok kašnjenja govora u djece, te da govor majki disfazične djece nije takav da daje loše govorne modele. Sve to pokazuje, prema Grimm i Weinert (1989) da razvoj govora disfazične djece ne mora nužno biti u vezi s kvalitetom majčinog govora.

No, rezultati koje su dobili Whiterhurst, Fischel i sur. (1988. prema Paul, Elwood, 1991) pokazuju da na ranijem stupnju dječeg razvoja majke djece usporenog jezičnog razvoja mogu nastaviti međudjelovanje s njima kao s djecom bez teškoća, ali ako njihov stupanj razvoja nastavi biti sporiji, majčinski govorni model može početi pokazivati razlike od onog upućenog djeci bez teškoća

iste kronološke dobi i počinje sličiti modelu upućenom mlađoj djeci. A te rezultate dobivaju u svom istraživanju i Paul i Elwood (1991).

Tako je npr. Rondal (1976. prema Davis, Oliver, 1979) našao da ne postoje razlike u dvadeset karakteristika majčinog govora između majki djece s Downovim sindromom i majki "normalne" djece dok su djeca bila izjednačena po jezičnim sposobnostima. Međutim, karakteristike majčinog govora varirale su u funkciji djetetovih jezičnih sposobnosti neovisno o dijagnozi. O prilagođavanju načina govora okoline djetetovim sposobnostima govore i istraživanja na djeci s mentalnom retardacijom. Davis i Oliver (1979) ispitali su da li majke mentalno retardirane i neretardirane djece pokazuju razlike u govoru koje nisu određene lingvističkim sposobnostima djeteta. Tako su našli da postoje značajne razlike među majkama s obzirom na učestalost glasovnog stimuliranja, kao i učestalost nastavljanja govora nakon djetetovog izraza i to više kod majki retardirane djece. S obzirom na sadržaj, govor majki retardirane djece sadržavao je manje složenih uputa i direktiva od govora majki neretardirane djece. Nema jasnog odgovora na pitanje zašto su se događale te razlike i koje su posljedice navedenih razlika. Jedno od mogućih objašnjenja je objašnjenje koje proizlazi iz teorije ličnosti G. Kellya (1955. prema Davis, Oliver, 1979) koji kaže da nije ponašanje retardiranog djeteta ono što čini majčino ponašanje drugčijim, već je to način na koji ona "vidi" svoje dijete. Ako majka npr. "vidi" svoje dijete kao dijete s "ograničenim repertoarom ponašanja kojem je potrebna posebna briga" tada je vjerojatno da se ona pokušava ponašati u korist djeteta i usljed toga više govori. Aleternativno objašnjenje je da su majke retardirane djece jednostavno anksioznije kada pokazuju svoje dijete javnosti, pa stoga i više govore. No, to i ne mora biti tako jer neće sve majke jednako reagirati na svoju anksioznost (Davis, Oliver, 1979).

ZAKLJUČAK

Vrlo važnu ulogu u razvoju govora, uz biološke preduvjete ima i djetetova socijalna sredina, posebno majka (Morrison, 1988, Miljak, 1984, Pitcher i sur. 1984, Nettelblatt, Hakanson, 1991) koja može ovisno o količini bavljenja djetetom, više ili manje utjecati na razvoj njegovih jezičnih sposobnosti. Posebno se ističe pojam tzv. "konverzacijskog međudjelovanja" odraslog i djeteta kao ključni u razvoju govora djece. Brojni autori ističu posebne karakteristike govora okoline kada se ona obraća malom djetetu. Glavna karakteristika tog govora je pojednostavljivanje sintakse i semantika podržana postojećim kontekstom. Sva ta pojednostavljenja govora nisu učinjena s ciljem što boljeg učenja djeteta govoru i jeziku, već prvenstveno s ciljem postizanja i održavanja komunikacije s djetetom. Međutim, suvišno prilagođavanje majčinog govora dobi slušača može usporiti jezični razvoj djeteta, ali ne i proizvesti ga ukoliko zato već ne postoje određene predispozicije u djetetu.

Tomasello, Conti-Ramsden i Ewert (1990) nalaze da majke više nego očevi prilagođavaju svoj govor djetetu, te stoga očevi predstavljaju komunikacijski izazov svojoj djeci pripremajući ih tako za komuniciranje sa širom govornom zajednicom gdje je ono suočeno s manje poznatim i

bliskim osobama. To će se vjerojatno odraziti i na njegov govorni razvoj.

S obzirom na pitanje: Postoje li razlike između djece s jezičnim teškoćama i djece bez jezičnih teškoća i njihove okoline u načinu komuniciranja, može se zaključiti da majke djece s jezičnim teškoćama više prilagođavaju svoj govor mogućnostima razumijevanja svoje djece. Postoji uzajamni povratni utjecaj djeteta s jezičnim teškoćama na majčin govor i obratno. Razlike između roditelja (majki) djece s jezičnim teškoćama i djece bez tih teškoća odnose se prvenstveno na prilagodbu roditelja djetetovim mogućnostima prijema i kognitivne obrade govora. Iste te grupe majki nisu se, međutim, razlikovale u pogledu spremnosti na reagiranje i u nagrađivanju svoje djece.

Općenito, može se reći da govor majki disfazične djece, tj. djece s jezičnim teškoćama nije takav da daje loše govorne modele i nije primaran uzrok kašnjenja govora u te djece. On je sličan govoru majki djece bez teškoća iste ekspresivno-jezične, ali ne i iste kronološke dobi, upravo zbog djetetovih sniženih mogućnosti prijema i obrade govora i instiktivnog osjećaja majki da na taj način održavaju "glatko" komuniciranje sa svojim djetetom. Na sličan zaključak navodi nas i istraživanje govora majki retardirane djece gdje majke retardirane djece koriste govor upućen djetetu drugačije od majki neretardirane djece upravo zbog načina na koji one "vide" i doživljavaju svoju djecu.

LITERATURA:

1. Bratanić, M. : Mikropedagogija; Interakcijsko - komunikacijski aspekt odgoja, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
2. Bryan, T. Donahue, M. Pearl, R. Herzog, A. : Conversational Interactions Between Mothers and Learning-Disabled or Non-disabled Children During a Problem - Solving Task, *Journal of Speech and Hearing Disorders*, Vol.49, 64-71, 1984.
3. Conti-Ramsden, G. : Maternal Recarst and Other Contingent Replies to Language-Impaired Children, *Journal of Speech and Hearing Disorders*, Vol.55, 262-274, 1990.

4. Crystal, D.: The Cambridge Encyclopedia of Language, Cambridge University Press., Cambridge, 1987.
5. Davis, H. Oliver, B. : A Comparison of Aspects of the Maternal Speech Environment of Retarded and Non-Retarded Children, Child: care, health and development, 6, 135-145, 1980.
6. Davis, H., Stroud, A., Green, L.: The Maternal Language Environment of Children with Language Delay, British Journal of Disorders of Communication, 23, 253-266, 1988.
7. Donaldson, M. : Um deteta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1978.
8. Gleason, J.B. : Govorenje deci: Neka zapažanja o feedback-u. u: Grupa autora : Razvoj govora kod deteta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1981.
9. Gottlieb, M.L., M.S.W., L.C.S.W. : The Response of Families to Language Disorders in The Young Child, Seminars in Speech and Language, Vol. 9, No. 1, 47-53, 1988.
10. Grimm, H., Weinert, S. : Mutterliche Sprache und Sprachverarbeitung dysphasischer Kinder, Heilpädagogische Forschung Band XV, Heft 1, 1989.
11. Hampson, J., Nelson, K: The relation of maternal language to XE3 variation in rate and style of language acquisition, J. Child Lang., Vol. 20, 313-342, 1993.
12. Hoff-Ginsberg, E. : Function and Structure in Maternal Speech: Their Relation on to the Child's Development of Syntax, Developmental Psychology, Vol.22, No.2, 155-163, 1986.
13. Ivić, I. : Čovek kao animal simbolikum, Nolit, Beograd, 1987.
14. King, R.G. : Fundamentals of Human Communication, Macmillan, New York 1979.
15. Lasky, E.Z., Klopp, K. : Parent - Child Interactions in Normal and Language Disorders Children, Journal of Speech and Hearing Disorders, Vol.47, 7-18, 1982.
16. Martin, J.A.M. : Voice, Speech and Language in the Child: Development and Disorder, in: Arnold, G.E., Winnickel, F., Wyke, B.D. : Disorders of Human Communication 4, Springer-Verlag, New York, 1981.
17. McCarthy, D.: Language Development in Children, in: Carmichael, L.: Manual of Child Psychology, Wiley and Sons, Inc, New York, 1965.
18. Miljak, A. : Uloga komunikacije u razvoju govora djece predškolske dobi, Školske novine, Zagreb, 1984.
19. Miljak, A. : Interakcija i komunikacija djece u drugoj i trećoj godini života u odgojnim grupama, Institut za pedagoški istraživanja, OOUR Pedagoški znanosti, Filozofski fakultet, Zagreb, 1986.
20. Morrison, G.S. : Early Childhood Education Today, Merrill, Columbus, 1988.
21. Nettelblatt, U., Hakansson, G. : Towards and integrated view of language acquisition, Scand. Journal of Logopedics and Phonyiatrics, Vol. 16, No. 1-2, 29-35, 1991.

22. Owens, Jr. R.E. : Language Development - An Introduction, Merrill, Columbus, 1984.
- XÉ3 23. Paul, R., Elwood, T.J. : Maternal Linguistic Input to Toddlers With Slow Expressive Language Development, *Journal of Speech and Hearing Disorders*, Vol.34, 982-988, 1991.
24. Pitcher, E.G, Feinburg, S.G, Alexander, D. : Helping Young Children Learn, Merrill, Culumbus, 1984.
25. Rasku-Puttonen, H., Lyytinen, P., Vilkman, E. : Communication Between Mothers and Their Normal or Developmentally Dysphasic Children in Experimental Sessions, *Scand. J. Log. Phon.*, 17-24, 1991.
26. Rosinski-McClendon, K.M., Newhoff, M. : Conversational Responsiveness and Assertiveness in Language-Impaired Children, *Language, Speech and Hearihn Services in Schools*, 17, 1987.
27. Shames, G.H., Wiig, E.H. : *Human Communication Disorders 2*, Merrill, Columbus, 1986.
28. Spradlin, J.E., Siegel, G.M. : Language Training in Natural and Clinical Environments,, *Journal of Speech and Hearing Disorders*, Vol. 47, 2-6, 1982.
29. Tomasello, M., Conti-Ramsden, G., Ewert, B. : Young Children's Conversations with Their Mothers and Fathers: Differences in Breakdown and Repair, *Journal of Child Language*, Vol. 17, 115-130, 1990.

ENVIRONMENTAL INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF CHILD'S SPEECH

Summary

This article gives a broad description of the problem of parental influence on the speech development in children. It presents differences in communication between parents and their children with speech difficulties and parents and their children without speech difficulties.

Comments of the opinions given by different authors about the possible influence of these differences in communication, on the children's slower acquisition of speech are given as well. The function of these differences is explained within mentioned groups of pairs.